

Dubbel-Dick

Een herbespreking van 'Macht of Eigendom?' van
DickPels

Pieter Pekelharing

In het vorige nummer van *Krisis* stond een buitengewoon felle bespreking van *Macht of Eigendom?* van de hand van G. Meershoek. Die bespreking eindigde in de raadselachtige vaststelling dat Pels volgens Meershoek niet begrepen had dat Marx, Comte en Smith - de hoofdrolspelers in *Macht of Eigendom?* de begrippen markt en maatschappij "gereificeerd" hadden. Begrippen als 'ruilhandel' of 'productieverhoudingen' zijn volgens Meershoek "abstracte grootheden". Wie hieraan de betekenis van zijn handelingen ontleent, bedrijft "metafysica" en dit is een "filosofische kwestie". Pels had dat helaas niet begrepen en probeerde deze kwestie met sociologische middelen op te lossen. Dat gaf Perls' betoog een "onwerkelijk karakter", aldus Meershoek. Of dit alleen voor het betoog van Pels opging, of voor iedereen die op niet-filosofische wijze met deze begrippen omsprong, liet Meershoek wijselijk in het midden. De suggestie is dat alleen echte, diepe, metafysische denkers zich een weg naar de niet-gereificeerde werkelijkheid kunnen banen. Sociologen en economen denken daar vermoedelijk niet oorspronkelijk genoeg voor.

Daarnaast werd Pels verweten nauwelijks enige interesse te tonen voor de theorieën die in zijn boek aan de orde kwamen en kon hij volgens Meershoek niet echt menen wat hij zei. Pels zou namelijk de "uiterst cynische" stelling hebben verdedigd, dat intellectuelen "gedreven worden door een nihilistisch streven naar het vergroten van de eigen reputatie".

Enfin, dat het allemaal aan de reïficatie ligt, dat zal wel, maar dat Pels voor een cynische bedrieger wordt uitgemaakt gaat te ver. Vandaar deze herbespreking.

Dit stuk heet 'Dubbel-Dick', omdat het woordje 'dubbel' één van Dick Pels' lievelingswoorden is en in zijn betoog centraal staat. Om de paar pagina's wordt de lezer geconfronteerd met dubbele betekenissen, dubbele voorwaarden, dubbele uitdagingen, opdrachten, zingevingen, axioma's en logica's. De boodschap van het boek is duidelijk: 't is pas goed als je 't dubbel doet. Volgens dit beginsel van dualiteit moet je theorieën tweevoudig leren lezen, zodat "zowel de dwang die uitgaat van de historische werkelijkheid zelf als de metaforische 'vertekening' ervan door belanghebbende interpre-

taties behouden blijven" (18). Enerzijds zijn theorieën "afbeeldingen" van de werkelijkheid, anderzijds zijn ze "onvermijdelijk vertekend en vervuild" (18). Theorieën zijn "werkelijkheidsadequaat" en "polemische wapens" tegelijk (220). Om dat de verdisconteren is een "theorie van 'straalbreking'" (204) nodig, waarmee je het effect van de vertekening berekenen kunt.

Hoe ziet zo'n theorie er uit? Allereerst is het een theorie over intellectuele rivaliteit. De effecten die berekend moeten worden zijn dus rivaliteitseffecten. Universele pretenties en een "objectivistisch rechtvaardigingsgeloof" (249, voetnoot 20) zijn daarbij uit den boze: "de meest dramatische vertekeningen vloeien juist voort uit pogingen om het object te 'zuiveren' van de belanghebbende aanwezigheid van de waarnemer; de totalisering of universalisering van partijdige gezichtspunten en de *verdinglijking* van de werkelijkheid hebben een en dezelfde strategische oorsprong" (216). Universalisering en verdinglijking zijn volgens Pels symptomen van de aan alle kennis ten grondslag liggende wil tot macht. Alle kennisvorming wordt beheerst - of beter: 'overgedetermineerd' - door de wil-tot-overmeestering (214), het a priori van de polemieek (217).

Tegenover de strategie van de universalisering verdedigt Pels de positie van het methodologisch situationisme. Deze positie is het meest treffend onder woorden gebracht door C. Schmitt, die door Pels als volgt wordt geciteerd: "*Allereerst* hebben alle politieke begrippen, voorstellingen en woorden een polemische betekenis; ze hebben een concrete tegenstelling voor ogen, zijn gebonden aan een concrete situatie, die in laatste instantie een vriend-vijand-groepering is, en worden tot lege en spookachtige abstracties zodra deze situatie wegvalt. Woorden als Staat, Republiek, Maatschappij, Klasse (en woorden als Macht en Eigendom, zo luidt de boodschap van het boek)..., zijn onbegrijpelijk wanneer men niet weet wie of wat in concreto door zulk een woord wordt getroffen, bestreden, ontkend of weerlegd" (215).

Het interessante van deze positie is, dat een notie als 'ontmaskering' er zijn traditionele betekenis door verliest. Zoals Pels terecht opmerkt "(kan) men ideeën niet verwijten, dat zij uitdrukking geven aan 'wereldlijke' belangen, omdat er geen ideeën lijken te bestaan die dat niet doen" (216). De drang tot ontmaskering, het verlangen naar zuiverheid, de poging de strijdende partijen te overstijgen en de waarheid in 'het geheel' te vinden, kan, in de ogen van een methodologische situationist, niet anders begrepen worden dan als het hertrekken van de lijnen van een kennispolitiek gevecht, waarin men de vijand, in de woorden van Schmitt, probeert te treffen, te bestrijden, te ontkennen of te weerleggen.

Het enige wat je volgens Pels kunt doen is de kennispolitieke 'vertekening' erkennen in plaats van verdringen. Precies om die reden is het verkeerdt, Pels' boek als een cynisch pleidooi voor 'recht is macht' op te vatten. Zijn stelling luidt juist dat macht en kennis, belang en cognitie, dermate plakkerige begrippen zijn, dat je ze weliswaar onderscheiden, maar niet

scheiden kunt. Hiermee vervalt *zowel* de reductie van kennis tot macht *als* de omgekeerde reductie van macht tot kennis. De universalist en diens cynische tegenvoeter verdwijnen dus beiden tegelijk van het toneel en wel om dezelfde redenen. Beiden kunnen theorieën slechts enkelvoudig lezen terwijl Pels er juist voor pleit dat je ze dubbel leest. Wat overblijft is het nobele streven, onze begrippen "tot menselijker en wereldlijker proporties terug te brengen" (213).

Waar ik me echter voortdurend over verbaasd heb, is het bizarre soort beeldspraak waarin dit nobele streven verpakt wordt. Als Pels het over de kennis-kant van de Siamese tweeling 'kennis' en 'macht' heeft, is niets hem zuiver en absoluut genoeg. Kennis 'spiegelt' de werkelijkheid. Deze zuivere spiegel wordt onophoudelijk 'vervuild' door 'belangen'. Een theorie van de 'straalbreking' moet de optredende 'vertekening' vervolgens 'berekenen'. Als het om de metaforen in het boek gaat, is rivaliteit bijna per definitie 'vies'; dan denkt Pels het liefst *more geometrico* en huldigt hij een kennis-theorie die nog dateert van voor de tijd van Kant.

Ook Pels moet je wat dat betreft dubbel lezen: als iemand die vervuld is van heimwee naar het ideaal van kennis-als-representatie, waarin de dingen, eindelijk, worden voorgesteld zoals ze werkelijk zijn, en als iemand die keer op keer dat verlangen tenietdoet. Vandaar dat Pels' rivaliteitsperspectief af en toe 'antagonistisch medeplichtig' wordt aan het instandhouden van precies dat ideaal, waarvan hij keer op keer zegt dat het niet te handhaven valt. Op zulke momenten trapt Pels met zijn theorie over rivaliteit in dezelfde valkuil die hij door middel van die theorie wilde blootleggen: "dat veel van wat intellectuelen presenteren als solide beginselen die stevig in de feitenwereld liggen verankerend, niet veel meer zijn dan *omkeringen* van het gezichtspunt van hun tegenstanders en buiten het strijdgewoel maar weinig intellectuele substantie hebben" (12).

Voor wie kennis als een verzameling sociale praktijken opvat en overtuigingen als aanbevelingen om zus of zo te handelen, in plaats van als scherfjes die tezamen een spiegel (zouden moeten) vormen, is het echter niet duidelijk waarom 'kennis' en 'macht' als twee verschillende krachten zouden moeten worden beschouwd, een spiegelende en een vervuilende, die de wereld met z'n tweeën meer of minder grijs maken.

Dat 'grijs' waarin we leven bevat oneindig veel kleurschakeringen, en noties als kennis en macht, zoals Pels ze hanteert, zijn veel te grof en te algemeen, veel te pistool-op-de-borstachtig, om dat soort schakeringen te kunnen benoemen. Het is net alsof je iemand zou dwingen door een museum te lopen en haar te zeggen dat ze bij alles wat ze ziet alleen maar 'ja' of 'nee' mag schudden. Natuurlijk, dat kan, en ze zou haar hoofd nu eens heel heftig en dan weer zachtjes kunnen schudden, maar je legt haar toch een absurde beperking op. Precies zo'n beperking wordt opgelegd door het manicheïstisch duo 'kennis' en 'macht'.

Voor wie kennis als naam voor de familieverwantschap (en -ruzie) tus-

sen een verzameling praktijken beschouwt, is het over het algemeen goed en vanzelfsprekend, dat we diverse sets van regels hebben ontwikkeld, diverse vocabulaires, om op verschillende manieren, in verschillende contexten, op onze omgeving van microbes, bacteriën, tafels, atomen en bad guys of good guys te kunnen reageren. Gegeven zo'n conceptie kunnen we alles zeggen wat Pels zegt - dat de waarneemster belang heeft bij wat ze waarneemt, kennis niet van macht te scheiden valt, objectivistische en universalistische rechtvaardigingsprocedures hun doel niet bereiken - *zonder* te moeten beweren dat alles 'in laatste instantie' (zie het Schmitt-citaat hierboven) onder de vriend-vijand-groepering valt. Dat ik bezig ben allerlei zaken voor elkaar te krijgen, daar veel tijd aan spendeer, er existentieel bij betrokken ben en gedurig met anderen concurreren moet, is niet hetzelfde als beweren dat al dit soort zaken het *neveneffect* zijn van pogingen, mijn vijanden te treffen, te bestrijden, te ontkennen of te weerleggen. Dat laatste vormt wat mij betreft een overbodige verabsolutering van het rivaliteitsperspectief.

Niet verabsoluteerd biedt het perspectief van Pels' vruchtbare inzichten in de geschiedenis van het debat tussen de aanhangers van wat hij de "twee rivaliserende 'moedertalen' van de maatschappijtheorie" heeft genoemd. De kernbegrippen van deze twee moedertalen zijn macht en eigendom. Pels toont overtuigend aan dat aanhangers van de ene moedertaal voortdurend getracht hebben de andere moedertaal overbodig te maken: eigendom tot een speciaal geval van gezag of gezag tot een speciaal geval van eigendom te maken. De sociologen schaarde zich achter de machtstheorie, de (aanvankelijk politieke) economen achter de eigendomstheorie, en *beiden* meenden ze de sleutel tot het maatschappelijke leven te bezitten. Anarchisten (tot en met Foucault, volgens Pels) en marxisten stonden op dezelfde manier tegenover elkaar, zij het dat de discussie over macht of eigendom dit keer onder 'socialistische' in plaats van 'wetenschappelijke' vlag gevoerd werd: een verschil overigens, dat op de keper beschouwd veel kleiner blijkt dan traditiegetrouw wordt voorgesteld.

Als twee legers die constant om elkaar heen cirkelen en tijdens hun schermutselingen heimelijk elkaars kunsten afkijken, zijn de overeenkomsten tussen de partijen mettertijd steeds groter, de verschillen steeds ijler en abstracter geworden. Het eind van het verhaal is volgens Pels dat de "spanwijdte van het eigendomsbegrip en die van het machtsbegrip zo groot (zijn geworden) dat de keuze voor het een of ander intellectueel gesproken arbitrair wordt" (65). De partijen hebben zich, kortom, min of meer identiek geconcentreerd; de verschillen gaan, net zoals bij Dash en Omo, bijna nergens meer over, en Pels' voorstel is dan ook het debat te *omzeilen*, in plaats van nog langer uit te vechten.

De winst van deze manoeuvre is volgens Pels dat we oog leren krijgen voor iets dat de beide andere partijen niet goed zien konden, daar het hooguit op de rand van hun blikveld verscheen, namelijk de verrijzenis van een

'nieuwe (heersende?) klasse'. De leden van deze klasse of "strategische elite" zijn voortgekomen uit de bovenlaag van de omhoogstrevende nieuwe middenklasse. Met deze 'middenklasse' hebben de genoemde partijen het altijd al moeilijk gehad, omdat de machtsbasis van deze klasse precies in het gebied tussen staat en burgerlijke maatschappij, tussen 'politiek' en 'markt', de centra van het machts- en het eigendomspectief in lag. De middenklasse was voor beide partijen dus telkens een margeverschijnsel.

Wanneer je echter op deze klasse inzoomt en vraagt wie daar lid van is, doe je een verrassende ontdekking: dat zijn wij, jij, Pels en ik, de intellectuelen, de ruziënde partijen van daarnet. De kennis die wij produceren, de ruzies die we voeren over de juiste moederwetenschap zijn doortrokken van 'klasse-belangen'. Geen 'kennis', kortom, die geen vorm van 'kennispolitiek' is, geen 'klassentheorie', die niet tegelijk een theorie van intellectuelen en van kennis is. Geen mechanisme of machine die niet tevens de consolidatie vormt van de organisatorische voorwaarden - het soort arbeidsdeling, indeling en verdeling van mensen - waaronder ze is ontstaan.

Waaruit bestaat nu 'ons' klassen-belang? Hoe proberen 'wij' te heersen? Hoe kunnen we ons verzekeren van onze onmisbaarheid in het 'productieproces'? Wat wordt er eigenlijk geproduceerd? Het laatste deel van Pels' boek bestaat uit een poging 'onze' machtsbasis - de machtsbasis van managers, wetenschappers, professionals - wat duidelijker in kaart te brengen. "De 'bezittingen' van (de) nieuwe klasse", aldus Pels, "vormen een geheel dat enerzijds *minder* voorstelt dan 'vrij' of particulier eigendom maar tegelijkertijd *meer* is dan macht over mensen: het is een *mélange* van beide typen van beschikking: 1) indirecte of institutionele toegang tot materiële produktiemiddelen; 2) individueel houderschap van institutionele posities ('positieel eigendom'); en 3) individuele, 'lijfelijke' beschikking over gediplomeerde symbolische en organisatorische vaardigheden ('cultureel kapitaal')" (137). De begrippen 'beschikking' en 'vermogen', zo blijkt uit dit citaat, vormen het nieuwe coördinatensysteem, dat het oude van 'macht' en 'eigendom' vervangen moet. De beschikking over zaken en de heerschappij over personen zijn dermate innig met elkaar verstrengeld geraakt, dat de traditionele varianten van 'macht' en 'eigendom' de machtsstrijd-nieuwe-stijl nauwelijks nog in kaart kunnen brengen.

Waarover vechten wij? Over bovengenoemde 'bezittingen', maar wat leveren ze ons op? Niet zozeer 'kapitaal', als wel belangrijke posities in wat Pels, in een cruciale passage, "de sociale toedeling van 'waarden'" noemt, "d.w.z. van *alle* middelen van het goede leven, rechten op acquisitie, gebruik en genot van andere mensen niet uitgezonderd" (40).

'Het goede leven', ons vermogen dat vorm te geven en onszelf daarin al vormgevend onmisbaar te maken, dat is, als ik Pels goed begrijp, het terrein waarop de nieuwe klasse 'heerst'. Of het, met andere woorden, om bestuurskunde, letteren, sociologie, economie of marxisme gaat, Pels probeert ze telkens met stereoscopische blik te lezen: als bescheiden deelwetenschap-

